

MİLLİ EDEBİYAT DÖNEMİ ROMANLARINDA ÇOCUK EĞİTİMİ

Hüsrev AKIN*

ÖZET

Milli Edebiyat dönemi Osmanlı Devleti'nin eğitim alanında yenilikleri uygulamaya çalıştığı bir dönemdir. O dönemin aileleri çocuklarına iyi bir eğitim vermenin yollarını aramışlar, bu arayışın sonucunda yabancıların ve azınlıkların açtıkları özel okullara rağbet göstermişlerdir. Özel okullara gösterilen bu rağbeti dönemin romanlarında da yakalamak mümkündür. Milli Edebiyat dönemi romanlarında o dönemin eğitim hayatının izlerine rastlanmakta, çocukların hangi okullarda ne şekilde öğrenim gördükleri ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Milli Edebiyat, roman, çocuk, eğitim, çocuk eğitimi.

EDUCATION OF CHILDREN IN NATIONAL LITERATURE NOVELS

ABSTRACT

The period of national literature is a time when Ottoman Empire experienced new tendencies in the field of education. The families of that time tried to find the ways to bring up their children to the best and decided on private schools opened by foreigners and minorities. It is possible to see the demand towards those private schools in the novels of the time. The traces of the educational life of the time are found in the novels of

*Dr., Erzincan Üniversitesi, Yeni Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
husrevakin@yahoo.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

national literature period, and how and in which schools the children of that time were brought up are revealed.

Key Words: National Literature, novel, children, education, education of children.

Giriş

Toplumların amaçları arasında yer alan kültürünü korumak ve geliştirerek gelecek nesillere aktarmak, yeni yetişen kuşağın eğitim ve öğretimiyle gerçekleşir. Eğitim çocuğun doğmasıyla ailede başlar, okul içinde ve sosyal çevrede yapılan eğitim ve öğretimle yaşam boyu devam eder. “Geniş anlamıyla eğitim ve öğretim bireye, aileden, bütün insanlığa ve evrene doğru yayılıp gelişen sevgi ve bilgiyi aktarır.” Eğitimin amacı seven, sayan, güvenli, bilgili, başarılı, verimli ve doyurucu bir yaşam sürececek kişiler yetiştirmektir (Yavuzer 1982: 244).

Eğitimin karakteristik özelliklerinden birisi toplumsal olmasıdır. Her ülkenin eğitimi o ülkenin sosyal şartlarına ve toplumun temel özelliklerine bağlıdır. Bütün toplumlar gelişmişlik bakımından hangi seviyede olursa olsun kendi devamlılığını sağlamak için insanlarını yetiştirmek ve eğitmek zorundadır. Toplumun sağlıklı olması, kavgasız, nizasız ve ahenkli bir birlik teşkil etmesi insanların eğitilmesine bağlıdır. Yani toplum hem devamlı olabilmek hem de devamlılık içerisinde mutlu bir hayat sürebilmek için fertlerini yetiştirmek mecburiyetindedir. “Çünkü fertlerin sosyalleşmesi aracılığıyla toplum kendisini yenilemekte, olgun hale gelmektedir. Onun için bazı eğitimciler okulu, toplum hayatının tohumu, nüvesi, çekirdeği şeklinde değerlendiriyorlar (Akyüz 1991: 29).”

Bireyi hayat boyu yönlendirecek en etkili ve kalıcı eğitim aileden alınır. Ailedeki ilişkilerin sağlıklı olması başarıyı artırır. Çocuk karakterinin temelleri 3 yaşına kadarki dönemde atılır ki bu dönem çocuğun ailesine en fazla bağımlı olduğu dönemdir. Çocukta sağlıklı bir beden ve ruh yapısının oluşması aile hayatının planlı, düzenli ve sağlıklı olmasıyla sağlanabilir. Düzenli aile ilişkileriyle okul öncesi dönemde gerekli eğitimi alması sağlanan çocuk için okulda uygulanan eğitim aile içinde verilen eğitimin tamamlayıcısı ve devamı niteliğindedir (Özkanlı 2009).

Çocuğun kişilik gelişiminin başladığı yer aile olmakla birlikte aile dışındaki etmenler de kişiliği etkileyen önemli faktörlerdir. Kişiliğin oluşmaya başlamasıyla çocuğun yönlendirilmesi görevi öncelikle aileye aittir. Sonraki adımda aile, devlet ve aile ile

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

devlet arasındaki kuruluşlar çocuğun gelişmesine yardımcı olur. Çocuk özel ilgi isteyen bir varlıktır. Ona gösterilen ilginin derecesi toplumun sosyal, kültürel, pedagojik ve ekonomik gelişmişliği ile doğru orantılıdır. Kısacası “çocuk devlet, millet ve ailenin birleştiği yerde şahsiyetini bulur (Nirun 1994: 327).”

Çocuğun yetişmesinde rol alan üç öge vardır: sevgi, eğitim ve özgürlük. Bu üç öge bir arada olduğu zaman çocuğun kişiliği istenilen şekilde gelişir. Bu üç ögenin oluşturduğu temele oturmamış bir eğitim amacına tam olarak ulaşamaz. Sevgisiz yetişen bir çocuk ruhsal bakımdan doyumsuz, davranış yönünden uyumsuz olur. Eğitim sevgi ile birleştiği zaman çocuğun yetenekleri en iyi biçimde işlenir, çocuk güven duygusu kazanır, toplumla uyumlu bir birey olur.

Çocuk eğitiminde özgürlük de önemli bir yer tutmak-tadır. Özgürlüğe yer vermeyen eğitim kişiyi bağımlı kılar, ilişkilerini sınırlar, topluma açılmasını engeller. Özgürlük olmadan uygulanan eğitim kalıpcı ve tutucudur, denemeye ve araştırmaya imkân tanımaz. “Özgürlüğün olmadığı yerde sevgi de eğitim de güdük kalır (Yörükoğlu 1979: 245).”

Osmanlı toplumunda bireyin değişen bir dünya ve çevrenin içinde, çevresi ile hesaplaşan bir öge olduğunun bilincine ulaşılması; 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Yani Osmanlı, insanı değişen bir dünyada kendisinin de değişmesi gerektiğini ve bu nedenle de ön planda çocuğun eğitimine eğilmek gerektiğini tam olarak 19. yüzyılda anlamıştır. Bu sorun muhafazakârlar kadar, modern İslamcılar, Batıcıları, hemen her görüşe mensup aydınları meşgul etmiştir. Çocuğun eğitimine önem verilmesi gerektiğinin farkına varılmasıyla çocuğa yönelik risalelerin yayımlandığı, çocuk dergisi ve gazetelerinin yayın hayatına girdiği gözlemlenmektedir. 19. yüzyıl; Avrupa’ya kıyasla geç de olsa Türkiye’de bu sorunun anlaşılıp ele alındığı bir dönemdir (Ortaylı 2001: 108).

Osmanlı Devleti’nde I. Meşrutiyet döneminde ve 20. yüzyılın başlarında Batılı tarzda eğitim öğretim yapan okullar açılmış, bu okullarda yeni usuller uygulamaya konmaya başlamıştır. Fakat II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde genel olarak eğitim öğretime önem verilmesine rağmen şartlar yeterli seviyeye ulaşamamıştır. O dönemde imparatorluk sınırlarında 10 yüksek, 46 orta, 1450 ilkokul bulunduğu, bunların hepsinde 62 bin dolayında Türk çocuğunun okuyabildiği, Ermenilerin, Rumların devlet denetimi görmeyen 6 bin okullarının bulunduğu ve bu okullara devam eden öğrencilerin yüzde 60’ının Türk ve Müslüman olduğu kayıtlarda yer alan bilgilerdir (Sakaoğlu 1991: 130).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Osmanlı'nın son dönemlerinde, özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde Batılı tarzda eğitim yapan Türk okulları açılmış olmasına rağmen bu okullar ne yabancıların ne de azınlıkların açtıkları okullar kadar iyi eğitim verebilmektedir. Yabancıların ve azınlıkların açtıkları okullarda hem güzel eğitim verildiği hem de iyi şekilde yabancı dil öğretildiği için birçok Müslüman Türk aile çocuklarını bu okullara göndermiştir (Çelik 2000: 38).

Ülkemizde yabancılar tarafından açılan ilk özel okul 1863'te Amerikalıların kurduğu Robert Koleji'dir. Amerikalı misyoner Cristopher Robert tarafından Bebek'te açılan okul önceleri Amerikan Koleji adıyla eğitim yapmış, 1878 yılında Cristopher Robert'in ölmesiyle adını değiştirerek Robert Koleji olmuştur (Koçer 1991: 71).

Amerikalıların açtığı bu okuldan sonra Fransız ve Almanlar da çok sayıda özel okul açmışlardır. Almanların açtıkları okullardan bazıları şunlardır: Beyoğlu Alman Okulu, Boğaziçi-Bebek Alman Okulu, Yedikule Alman Okulu, Haydarpaşa Alman Okulu. Fransızların açtıkları okulların başında ise Saint Georges Fransız Okulu, Saint-Louis Dil Oğlanları Koleji, Saint-Pierre Fransız Okulu, Notre Dame De Sion Fransız Kız Lisesi, Saint Pulcherie Fransız Okulu, Saint-Joseph Fransız Koleji, Saint-Esprit Fransız Okulu, İmmaculee Conception Fransız Okulu, Saint-Benoit Fransız Okulu gibi okullar gelmektedir (Haydaroğlu 1990: 110-123, 159-161).

Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinde açılan çok sayıda yabancı okullara Batı kültüründen etkilenmeye başlayan Türk toplumunun rağbeti fazla olmuştur. Yabancıların okullarına gösterilen rağbetin izlerini Servet-i Fünun romanlarından itibaren görmemiz mümkündür.¹ Servet-i Fünun romancıları, roman kahramanlarının Batılı tarzda eğitim ve öğretim görmelerine özen göstermişlerdir (Kavcar 1985: 50). Servet-i Fünun romancılarında başlayan bu özenin Millî Edebiyat döneminde de devam ettiği, bu dönemin romancılarının romanlardaki kişilerin eğitimlerine dikkat ettikleri, çocukların iyi bir eğitimden geçmeleri üzerinde önemle durdukları, çoğunlukla da okula gönderildikleri ortaya çıkmaktadır.

a. *Türk Okullarında Eğitim*

Osmanlı Devleti, Tanzimat'la birlikte eğitimde Batılılaşma gayreti içine girmiş, eskiden beri devam eden medrese eğitiminin yanında modern yöntemlerle öğretim yapan okulları açmaya

¹ Yazarlarımızın çoğu yabancı okullara rağbet gösterse de, tepki verenleri de yok değildir. Yabancı okullara ilk ciddi tepkiyi Mizancı Murat *Turfanda mı Yoksa Turfa mı?* adlı eserinde vermiştir (Enginün 1992: 242).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

başlamıştır. O dönemden altı-yedi yaşındaki çocukların on bir - on iki yaşlarına kadar sıbyan mekteplerine gitmeleri zorunlu idi. Bu mektepler bugünkü ilköğretimin birinci kademesine karşılık gelmekteydi.

Buradan mezun olan öğrenciler, sıbyan mekteplerinin daha iyi eğitim veren üst sınıfları olarak açılmış rüştiyelere devam ederlerdi. Bu okullar, şu andaki ilköğretim okullarının ikinci kademesine karşılık gelmektedir.

Günümüzdeki ortaöğretim kurumlarının en üst sınıfları olan liseler ayarındaki okullar ise idadilerdi. Bu okullarda Müslüman ve gayrimüslim çocuklar birlikte öğrenim görmekteydiler. İdadilerde verilen öğretimin yeterli olmadığı, yüksek öğretime devam eden öğrencilerin çok eksikle bu okullardan mezun olduğu ortaya çıkınca 1868 yılında Fransızların desteğiyle tamamen Batılı tarzda öğretim yapan sultanîler açıldı. Bu okulların öğretim süresi beş yıldız ve modeli Fransız liselerinden alınmıştı.

Tanzimat'tan sonra bu şekilde düzenlenmiş olan Osmanlı eğitim sistemi II. Meşrutiyet döneminde de aynı şekilde devam etmiştir. Bu dönemde, yukarıda saydığımız okulların yanında kızlar ve erkekler için bazı teknik okullar da açılmış, böylece öğretim sisteminde yeni arayışlara girilmiştir (Akyüz 2008: 265-314, Saydam 1999: 457-463)

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanında Kasım Şinasi'nin hastalarından Arabacı Ahmet'in Mehmet isimli bir oğlu vardır. Arabacı Ahmet çalışmayacak kadar ağır hasta olduğu için evin geçimini karısı Ayşe zenginlerin konaklarında çamaşır yıkayıp temizlik yaparak sağlamaktadır. Kasım Şinasi kocası hasta olduğu için çok zor durumda olan Ayşe Kadın ve oğlu Mehmet'e sahip çıkar. Ayşe Kadın'ın, oğlunu okula gönderme imkânı olmadığı için Kasım Şinasi Mehmet'in eğitim masraflarını üstlenerek onu Galatasaray Lisesi'ne² kaydettirir (s. 67). Mehmet, Kasım Şinasi'nin bu iyiliğine karşılık, her pazar annesiyle birlikte onu ziyaret edip elini öper (s. 81).

Hüseyin Rahmi'nin *Çalılıkusu* romanında, Feride'nin Anadolu'da öğretmenlik yaptığı ilk köy olan Zeyniler'de köydeki çocukların hemen hepsi okula gitmektedir. Köydeki erkek çocuklar,

² Galatasaray Lisesi (Mekteb-i Sultanî), 1867 yılında Sultan Abdülaziz'in izniyle açılmış, Batılı tarzda eğitim veren tam bir "Tanzimat Okulu"dur. Bu okul, din, dil ve ırk ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasına açık bir okul olmasıyla bir anlamda Osmanlılık ideolojisini temsil etmektedir. Okul eğitimine 1 Eylül 1868'de dört yüz dokuz öğrenci ile başlamış, ilk mezunlarını 1871 yılında vermiştir. Okulun mezunlarına Fransız liselerine denk bir diploma verilmiştir (Tekeli 1985: 465-470).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

on iki yaşına kadar kızlarla aynı okulda öğrenim görmekte, bu yaştan sonra ise, bir saat yürüme mesafesindeki Garipler köyünde bulunan erkek mektebine devam etmektedirler (s. 170).

Refik Halit'in yazdığı *İstanbul'un Bir Yüzü* romanının başkişilerinden Kâni, fakir bir ailenin çocuğudur ve Soğukçeşme Rüştiyesi'nde öğrenim görmüştür (s. 4).

Yine bu romanda Fikri Paşa'nın konağında hizmetçilik yapan kadınlardan birinin kızı olan İsmet, paşanın da desteğiyle iyi bir öğrenim görmüş, Darümuallimat'tan (Kız Öğretmen Okulu) mezun olmuştur. Okuldan mezun olduğu sene diplomasını konağa götürünce, konağın sahibi Fikri Paşa kendisine bir altın kalem hediye ederek onu ödüllendirir (s. 43-44).

Halide Edib'in *Yeni Turan* romanında Oğuz, suikast sonucu yaralandıktan sonra hastanede yatarken çocukluk günlerini hatırlar, o zamanlarda almış olduğu eğitimden bahseder. Oğuz altı yaşında mahalle okuluna gitmeye başlamıştır. Okulda gördükleri dersler ise ilmühal ve okuma cüzleridir. Eve gelince de annesi derslerini çalışmasına yardım eder. Hatta okuldaki öğretmenin okulu bazı günlerde açmaması, bazen de çocukları dövmesi üzerine Oğuz'un annesi bir öğretmen gibi çocuklarına okulda öğretilen bilgileri öğretmeye, eğitimlerini tamamlamaya çalışır. Oğuz, annesinin kendilerini nasıl çalıştırdığını şöyle anlatır: "Kışın o, makinesi başında çalışırken, minderleri üstüne Meryem, Ayşe, Abdullah, Sungur ve ben sallana sallana tebareke cüzünü ezberlerdik. Kur'an, ilmühal ve biraz da kiraat, hep bunu annemden öğrendik. Parmakları ile iyi hesap yapardı. Fakat yazı ile başa çıkamazdı (s. 110)."

Buna benzer bir durum Hüseyin Rahmi'nin *Son Arzu* romanında da karşımıza çıkmaktadır. Nuriyezdân'ın büyükbabası Feyzullah Efendi, Nuriyezdân'ı bilgisiz bırakmak istemez, "fakat büsbütün alafranga bir eğitimle yetiştirmekten de" korkar. Feyzullah Efendi'ye göre "yurdumuzun öğretim kurumları, her isteği ve her bilimsel gereksinmeyi, gönül doyuracak bir biçimde, yerine getirecek çoklukta ve çeşitte" değildir. Nuriyezdân, "kızlar için açılmış birkaç okuldan birine gidecekti", fakat Feyzullah Efendi, torununun "buralarda bilgiden çok, kadınlık terbiyesine uymayacak şeyler öğrenmesinden" korkar. Ona göre okullar amaçlarına tam olarak hizmet etmemektedir. Buna rağmen Feyzullah Efendi, "şimdiki gençler okuma yazma bilmez hamhalat bir kızla hayatlarını birleştirmeyi küçüklük" saydıkları için kızın mutluluğunu temin edebilmek amacıyla çağın gidişine uymak zorunda olduğunun da farkındadır. Bu sebeple mevcut okullar hakkındaki olumsuz düşüncelerine rağmen Nuriyezdân'ı birkaç okulda okutur. Fakat her

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

zaman dikkatli davranır, “lalsız, dadısız evden bir karış ayırmaz. Çocuğun okul çantasını sık sık karıştırır, ders dışında okuyacağı kitapları hep kendi seçer. (s. 24).”

b. Yabancı Okullarda Eğitim

Servet-i Fünun romancılarının özel okullara gösterdikleri rağbet, Millî Edebiyat dönemi romancılarında da görülmektedir. Bu dönemin romancılarının çoğu, romanlarındaki karakterlerin özel okullarda okumuş olmalarına dikkat etmişlerdir (Enginün 1992: 241-246).

Çocukların eğitimi konusunda üzerinde durulması gereken ilk eser Reşat Nuri'nin *Çalılıkusu* romanıdır. Romanın kahramanı Feride özel bir Fransız okulunda, Dame de Sion'da öğrenim görmüştür. Feride annesi o küçükken öldüğü için dokuz yaşına kadar anneannesinin yanında kalır, büyükannesi ölünce babası onu Dame de Sion'a yatılı verir. Feride'nin bu yatılı okulda on yedi-on sekiz yaşlarına kadar öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.

Feride'nin İstanbul'dan B... 'nin merkez rüştiyesine coğrafya ve resim öğretmeni olarak tayini yapılır. Feride B... 'ye geldiğinde okuldaki tayin işlemleri sonuçlanıncaya kadar oradaki bir otelde kalır. Otelin hademesi yaşlıca bir Ermeni olan Hacı Kalfa'nın bir kız bir oğlan iki çocuğu vardır. Ermeni Hacı Kalfa kendisi okuryazar olmadığı halde çocuklarının eğitimiyle yakından ilgilenir, onların iyi bir öğrenim görmeleri için çabalar. Hacı Kalfa'ya göre insan her şeyi bilmeli, öğrenmek için gayret göstermelidir. Hacı Kalfa'nın oğlu Mirat iki sene kadar Ermeni okuluna gittikten sonra iki senedir de Osmanlı okuluna devam etmektedir. Hacı Kalfa, iki senede bir çocuğun okulunu değiştirmeyi planlamakta, böylece yirmi yaşına gelinceye kadar çocuğunun Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyancayı mükemmel öğreneceğini hesaplamaktadır (s. 146).

Hacı Kalfa, kızı Hayganuş'un eğitimine de önem vermektedir. Hayganuş, Ermeni Katolik okulunda öğrenim görmektedir. Hacı Kalfa kızı Hayganuş'un nasıl öğrenim gördüğünü göstermek için Feride'den onu imtihan etmesini ister. Feride “Bir iki zarp, taksim ameliyesinden sonra resimli bir Peygamberler Tarihi” kitabı açarak oradan İsa ve vaftizle alakalı birkaç soru sorar. Hayganuş onun bu sorularına yanlış cevaplar verince Feride okulda öğrenmiş olduğu için bu yanlışları düzeltir. Feride'nin Hıristiyanlığa dair ritüelleri biliyor olması Hacı Kalfa'nın ona gösterdiği saygı ve hayranlığın artmasını sağlar (s. 147).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Halide Edib'in başka romanlarında da çocukların eğitimine önem verildiği, okul olarak genellikle yabancı okulların tercih edildiği görülmektedir. Mesela, *Mev'ut Hüküm* adlı romanda Doktor Kasım Şinasi, yengesinin kız kardeşi Sara'nın tedavisiyle ilgilenirken, Sara'nın kızı Atife'nin özel öğretmenlerden gördüğü derslerin baştan savma olduğunu fark eder. Kasım Şinasi, Atife'nin babasına kızının eğitiminin özel öğretmenlerle tam verimli olamayacağını söyleyerek Atife'yi iyi bir okula vermesini tavsiye eder. Aradan zaman geçmesine rağmen babası Atife'yi herhangi bir okula kaydettirmeyince Kasım Şinasi Atife'nin eğitimiyle kendisi ilgilenmeye başlar ve Atife'yi Amerikan Koleji'ne yatılı olarak kaydettirir.³ Atife, annesini özlemesi dışında bu okulda çok mutludur (s. 80-83).

Halide Edib'in bir başka romanı olan *Son Eseri*'nde Kâmuran Fransız okulu olan "Dame de Sion"da üç yıl öğrenim görmüştür. Okulda Hemşire Terez adında genç bir öğretmen onunla özellikle ilgilenir, Kâmuran'ın ağabeyi Asım'a duyduğu özlemi biraz unutturur, yaş farkı olmasına rağmen aralarında bir dostluk gelişir. Orada Hemşire Terez'le geçirdiği üç senede çok şeyler öğrenir. Özellikle resim ve musikide hayli ilerleme kaydeder. Güçlü bir Katolik olan Hemşire Terez, okuldaki süre zarfında Kâmuran'ı Hristiyan yapmaya çalışırsa da başarılı olamaz. Onun bu çabası Kâmuran'da güçlü bir din hissi uyandırır ve Kâmuran Dame de Sion'dan güçlü bir Müslüman olarak mezun olur, Hemşire Terez'in etkisiyle Kâmuran'ın kadın kahramanları "Allah'a âşık olanlar, insaniyete ömrünü adayanlardır." Ayrıca Kâmuran'ın kafasını ve kalbini ders, musiki, resim, kıldığı beş vakit namaz ve Hemşire Terez doldurur (s. 94).

Güzide Sabri'nin *Nedret* romanında Nedret henüz bebekken önce annesini, sonra da babasını kaybeder. Babası ölmeden önce kâhyası Veysel Efendi'den kızı Nedret'e iyi bakmasını, sahip çıkmasını ister. Nedret'e sekiz yaşına kadar Suat adında bir kadın bakar. Onun da ölmesi üzerine Veysel Efendi Nedret'i yatılı olarak Bebek'teki Amerikan mektebine verir, Nedret öğrenimini orada tamamlar (s. 6-7).

³ Halide Edib, babasının kararıyla Amerikan Koleji'nde eğitim görmüş, çocuklarını da aynı kolejde okutmuştur. Halide Edib'in Amerikan Koleji'ni eserlerinde olumlu yönleriyle göstermesinde bu durumun etkisi vardır (Erdal 2005: 233-236). Diğer sanatçıların Amerikan Koleji hakkındaki görüşlerini Nur Gürani Arslan ayrıntılı şekilde incelemiştir (Arslan 2002: 161-170).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında Manisa'da Yunanların babasını esir aldığı ve mağazasını yağmaladığı için gidecek bir yer bulamayıp İstanbul'daki akrabası olan Nazmiye Hanım'ın yanına gelen Mebrure, İzmir Amerikan Mektebi'nde altı sene öğrenim görmüş bir kızdır. İstanbul Beşiktaş'ta doğmuş olan Mebrure'nin annesi ölünce babası İhsan Bey tekrar evlenmek istemez ve Manisa'ya bir mağaza açarak yerleşir. İhsan Bey, tek evladı olan on bir yaşındaki kızı Mebrure'nin iyi bir öğrenim görmesini, iyi terbiye almasını istediği için onu yatılı olarak İzmir Amerikan Mehtebi'ne verir, ayrıca da Türkçeyi iyi öğrenebilmesi amacıyla özel hoca tutar (s. 17, 66).

Ali Zeki'nin *Alev* romanında Neyyire dokuz yaşına kadar evde özel hocadan ders alır. Dokuz yaşına geldiğinde annesinin ölümü üzerine babası Neyyire'nin özel hocası olan Matmazel Otlet'in işine son vererek kızını özel bir okul olan Saint Esprit Fransız Koleji'ne yatılı olarak verir. Neyyire burada "Türkçe ve Fransızca'yı hakiki manasıyla tahsil ettikten maada İngilizceyi" de öğrenmiştir. Neyyire bu lisanların haricinde "küçük yaştan beri kendisine hizmet eden bir Rum kızından da Rumca'yı bile biraz öğrenmiş"tir. Neyyire okulda ve okuldan sonra Mösyö Selvelli'den özel dersler alarak "piyanoyu bir konserde dinlenecek kadar" çalabilir hale gelmiştir. "Bununla beraber Neyyire'nin musikideki vukufu bildiğimiz beş on üstadın isimlerini tanımaktan ve onların beş on eserini muvaffakiyetle çalabilmekten ibaret değildi. Neyyire, içinde ağlayan bir musiki aşkını sezmiş, feryadını dinlemiş ve bunun aks-i sadasını hangi kalbin sesinde işitmiş ise, kendisi de o kalbi ve o kalbin ifade ettiği elemi sevmişti (s. 38)."

Hüseyin Rahmi'nin *Acı Gülüş* romanında Kenan'la evlenen, fakat kocasının fahişe bir kadına âşık olarak kendisini aldatması sebebiyle Kenan'dan boşanan Ragıbe Mülkiye memurluğundan emekli Kâşif Efendi'nin kızıdır. Kâşif Efendi, kızının "tahsiline ve terbiyesine" elinden geldiği kadar özenmiş, onu yabancı okullarda okutmuş, ayrıca da çeşitli mürebbiyeler tutarak iyi bir şekilde yetişmesini sağlamıştır. Ragıbe mürebbiyelerinden ve gittiği okullardan aldığı eğitimle "modern" bir kadın olup çıkar, etrafında olan hiçbir şeyi ve hiç kimseyi beğenmez birisi haline gelir (s. 111).

Özetle şunu ifade etmek gerekir ki, incelediğimiz romanlarda çocukların çoğu yabancı okullarda eğitim almaktadır. Yabancı okulların imkânlarının daha iyi olması, bu okullarda

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

çocukların iyi derecede yabancı dil öğrenebilmeleri çocukların oralara gönderilmesinde etkili olmuştur.⁴

c. *Evde Özel Hocalar Eşliğinde Eğitim*

Osmanlı toplumunda zengin kişilerin çocuklarını okula göndermeyerek eğitimlerini evde almalarını sağladıkları bilinmektedir. Bu durum bazı romanlarımıza da yansımış, roman kişileri özel hocalardan eğitim görmüşlerdir.

Halide Edib'in romanı *Handan*'da Cemal Bey kendi üç kızı ve Handan için özel hocalar tutar ve onlara evde özel dersler aldırarak eğitimlerini tamamlamaya uğraşır. Handan, okumaya meraklı olduğu için gayretle çalışarak seviye bakımından Cemal Bey'in kızlarından daha ileri gidince, Cemal Bey onun eğitiminin üzerine yoğunlaşır ve ona ders vermesi için Nazım'ı getirir.⁵ Cemal Bey'e göre Handan kabiliyetli bir kız olduğu için ona özel program uygulanması gerekmektedir. Bu özel programa göre Handan her sabah erkenden kalkacak, önce bir saat tarih ve edebiyatla uğraşacak, sonra bir buçuk saat piyano çalışması yapacak, yemekten sonra bir saat istirahat

⁴ Romanlarımızda çocukların eğitimi için genellikle yabancı okullar tercih edilmekle birlikte, bu okulların tenkit edildiği romanlar da yok değildir. Mesela Hüseyin Rahmi'nin *Cadı* romanında Naşit Nef'i Efendi'nin ağzından Rumelihisarı civarında yapılan Robert Koleji eleştirilir. Naşit Nef'i Efendi, okul inşaatının uzun zamandır devam ettiğini, bu inşaatın ne zaman biteceğini kimsenin bilmediğini söyleyerek bu inşaat dolayısıyla Robert Koleji'nden ve diğer yabancı okullardan şöyle şikâyet eder: "Robert Kolej yöneticileri de, bu yerin tarihsel ergisinden yararlanarak bir okul yeri ele geçirdikten sonra ilk alışın metre karelerini yılların sayısıyla çarparak tepeye yayıldıkça yayılıyor. Bugün o alanda ortaya çıkan yapılar nitelik ve nicelik bakımından çürük, kararmış tahta evlerden kurulan birkaç Rumelihisarı köyüne, değerce üstün bir duruma gelmiştir. İşte buna 'konket pasifik' yani barışçı yollarla fetih derler. Bu süre içinde bize, yani bu yurdun sahiplerine ilişkin rüştiyelerin, sultanîyelerin, hemen bütün okulların -Meşrutîyet çocuğu bazı eğitim bakanlarının yeniliksever çabalarıyla- yalnız adları değiştirilmiş; başkaca binalarının birer karış genişlememiş olduğuna şaşalım mı, acıalım mı?"

Bu tepedeki okul, bir Türk öğretim yuvası olsaydı mezarlığın önüne iskele yapılmasına Evkaf itiraz eder; Belediye izin vermezdi. Mezarlık yakınına yapılan bu helâ için acaba neler söylenmez, ne lânetler yağdırılmazdı? Bu memlekette üstün ve başarılı yaşamak için Türk'ten başka bir şey olmak gerekiyor. Yurdumuzda Alman, İngiliz, Fransız, Rus üstünlüğü, her şeye söz geçirmesi her gün bizi biraz daha kaplayarak boğuyor. Her birimiz, pek nedenini bilmeyerek bu yabancı uluslardan birinin tarafını tutar, bilgisizce övücüsü olur, dediklerinin yerine gelmesine istekli bulunuruz. Onların ise, pek su götüren iyilikseverlikleri, amaçları, elde etmek istedikleri hemen birbirinin aynıdır (s. 77-78)."

⁵ İnci Enginün'ün tespitine göre romanda Handan'ın eğitimi üzerinde önemle durulmasının sebebi "erkeklerle tahsilde ve düşüncede eşit kadın yetiştirmekle ilgilidir (2004: 417)."

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

edecek; öğleden sonraki programda ise birer saat sosyoloji ve felsefe dersleri gördükten sonra günü tatil edecektir. Handan'ın bütün bu derslerini Nazım vermekte, sadece musiki dersi için Don Pedrelli adında bir müzik hocası gelmektedir (s. 53-54).

Suat Derviş'in *Hiçbiri* adlı romanında Ali, kızı Cavide'yi halasının yanına bırakıp Avrupa'ya giderken onun yetiştirilmesi ve eğitimi ile ilgili tembihlerde de bulunur. Ali her ne kadar kızını bıraksa da onun iyi bir eğitim almasını, özellikle iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmesini Cavide'nin halası Suzan Hanım'dan ister: "Cavide artık büyümüşü. Türkçe dersleri için bir hoca tutulacak ve her zaman bakmak için bir matmazel getirtilecekti. Ali'nin Suzan'dan bir ricası, Cavide'yi iyi yetiştirmesiydi. Onun, çılgınlık derecesinde olan, fazla neşesinin ve afacanlığının önüne geçilecek, iyi bir ev hanımı olarak yetiştirilmesine gayret edilecekti (s. 45)."

Güzide Sabri'nin *Yaban Gülü* romanında Leyla'yı evlat edinen Rahmi Bey, onun iyi bir eğitim almasını ister, bu maksatla konağa özel hocalar getirtir. Leyla, "en muktedir" hocalardan okuyup yazmayı, piyano ve ud çalmayı öğrenir, güzel bir eğitim alır.

Ercüment Ekrem'in *Asriler* romanında Cabbar Paşa valilik göreviyle Anadolu'nun ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerinde bulunur. Paşa geç yaşlarında dünyaya gelen iki kızından ayrı kalmaya dayanamaz ve onları da görev için gittiği her yere götürür. Bulunduğu vilayetlerde kızlarının eğitim alması için çabalayan Cabbar Paşa'ya hoş görünmek isteyen öğretmenler çocukları sıkmazlar. Bunun sonucu olarak da kızların eğitimleri yarım kalır, "muhtelif taşra hocalarından öğrenilmiş yarım yamalak bir kıraatle imlasız bir yazıdan başka, ilim dağarcıklarına bir şey" girmez (s. 9-10).

Cabbar Paşa, emekli olduktan sonra İstanbul'a yerleşince kızlarının yarım kalan eğitimlerini tamamlamak ister. Kızları okula gitme yaşını da geçirmiş olduklarından Süheyla ve Süveyda'ya çeşitli dersleri vermesi için özel hoca tutmaya karar verir. Bu karardan sonra Cabbar Paşa ve Ruhniyaz Hanım, kızlarının iyi bir Türkçe ve âdâb-ı muâşeret öğrenebilmeleri için eve gelerek kızları Süveyda ve Süheyla'ya özel ders vermek üzere Melahat Hanım'la anlaşılır. Fakat özel ders vermesi için anlaşmışları Melahat Hanım, ahlakı bozuk birisidir. Derslerde ilk zamanlarda ciddiyetini koruyan Melahat Hanım, Süveyda ve Süheyla'nın ders dışındaki konulara olan ilgilerini fark edince kızlarla ders haricinde her türlü konuda konuşmalar yapmaya, onlara ahlak dışı konularda bilgiler vererek kızların ahlakını bozmaya başlar. Melahat Hanım ve iki kız kardeş ders çalışma bahanesiyle odaya kapandıkları vakit, ansızın bir yabancının içeriye dalıvermesi ihtimaline karşı masanın üzerinde açık buldukları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kitaplara, defterlere hiç bakmadan dedikoduya başlarlar, açık saçık hikâyeler, fıkralar, masallar anlatırlardı. Onların bu derslerine genellikle Fazıl Bey de katılır, onun aralarında bulunması “küçük hanımların hayasını zerre kadar rencide etmezdi; bilakis, Melahat Hanım anlattıkça, müstehcen, galiz imalarda buldukça delikanlının yüzüne bakar, kahkaha ile güler, Fazıl’ın: ‘Ne kadar sipiritüelsiniz Melahat Hanım!’ cümle-i takdirkâranesini beklerdi (s. 32).”

Cabbar Paşa, Melahat Hanım’dan başka kızlarına yabancı dil, musiki gibi dersleri vermesi için Matmazel Kleopatra adında bir hoca daha tutar. Süveyda ve Süheyla için ayarladıkları bu özel hoca, daha önceden başka bir yerde mürebbiyelik yaparken, evin kızlarına ahlaksızlığıyla kötü örnek olduğu için evden kovulmuş genç bir kadındır. Babası fakirliği nedeniyle kızına gerekli olan çeyiz parasını hazırlayamayacağını bildiği için kızını okutmaya karar vermiş ve böylece çeyiz parası yerine kızını ilim ve terbiye ile donatmayı düşünmüştür. Babası kızını on dört yaşındayken Fransız rahibelerinin idaresinde bulunan özel bir okula verir ve Kleopatra orada dört sene öğretim görür (s. 14).

Refik Halit’in *İstanbul’un Bir Yüzü* romanının başkişilerinden Kâni, harp sırasında karşısına çıkan fırsatları değerlendirerek hatırı sayılır derecede zengin olmuştur. Evlendikten sonra Kâni’nin bir kızı olur ve Kâni kızını okula göndermeyip evine getirttiği özel hocalardan ders aldırır. Kâni, kızının ne kadar akıllı ve çalışkan olduğunu, derslerinde başarılı olduğunu İsmet’e şu sözlerle anlatır: “Görsen ama, ne de akıllı! Keman, İngilizce, resim, piyano neler de neler? Hepsine yetişiyor, hocaları, kadınlı erkekli parmak ısırtıyorlar (s. 28).”

Romanlarda okulların eksiklikleri ve eğitim öğretim programının hatalarından da yerine göre bahsedilmektedir. Mesela Müfide Ferid’in yazmış olduğu *Aydemir* romanının kahramanı Hazin’e göre “bizdeki kız mekteplerinin hemen hepsinin hedefi muallimeler yetiştirmektir. Hâlbuki cemiyetin yalnız muallime suretindeki mürebbiyeye değil, her terakki sahasında, her günkü yaşayışında, kadın irşadına ihtiyacı vardı (s. 66).”

Romanlarda, yeterli maddi imkânlara sahip kişilerin çocuklarını okula göndermenin yanında özel hocalar tutarak çocuklarına ayrıca özel dersler aldirdıkları görülmektedir. Hiçbir okula gitmeden, bütün eğitimini tamamen özel hocalardan alan çocuk sayısının oldukça az olduğu, genel uygulamanın çocuklara hem okulda hem de özel hocalarla eğitim verilmesi şeklinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

d. *Yurt Dışında Eğitim*

Milli Edebiyat döneminde yazılmış romanlarda yurt dışında eğitim gören çocuk yoktur. Fakat çocuk olmayan roman kişilerinden bazılarının yurt dışında eğitim aldıkları görülmektedir.

Müfide Ferid'in *Aydemir* romanında Hazin ve Nevin'in babaları Nedim Paşa, kızlarını iyi bir eğitimle yetiştirmek isteyen idealist bir babadır. Nedim Paşa, bu düşüncesini hayata geçirebilmek için büyük kızı Hazin'e tıp tahsil ettirmek ister, fakat Hazin tıp eğitimi yerine musiki eğitimi almak istediği için babasının bu arzusu gerçekleşmez. Nedim Paşa daha sonra küçük kızı Nevin'i tıp tahsili için Paris'e gönderir (s. 17).

Ercüment Ekrem'in *Sabir Efendi'nin Gelini* romanının başkişilerinden Belkıs'ın, babası Paris Büyükelçiliği'nde görevli olduğu için eğitimini Paris'te aldığı görülmektedir.

Halide Edib'in *Mev'ut Hüküm* romanının başkişilerinden Kasım Şinasi de Paris'te tıp tahsili almış birisidir.

Sonuç

Milli Edebiyat döneminde (1912-1923) yazılmış kırk dokuz roman incelendiğinde bunlarda çocukların eğitimlerine özel bir önem verildiği görülmektedir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren sayıları artan yabancı okullar Osmanlı eğitim sisteminde yabana atılmayacak bir yere sahiptir. Türk okullarında verilen eğitimin yeterli görülmemesi de bu okullara olan rağbetin artmasında etkili olmuştur. Dönemin hayatında yabancı okullara gösterilen bu rağbetin izlerini romanlarda da görmek mümkündür. Dönem romancıları, çocukların eğitiminde ağırlık olarak özel okul ve özel hocaları tercih etmişlerdir. Romanlardaki çocukların eğitimlerinde Türk okulları çok az yer tutmaktadır. Ayrıca, romanlarda iyi özellikleriyle ön plana çıkarılan yetişkin karakterlerin çoğunun yabancı okullarda veya yurt dışında öğrenim gördükleri de dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

ADIVAR Halide Edib, (1988). **Son Eseri**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

ADIVAR Halide Edib, (Tarihsiz). **Yeni Turan**, İstanbul: Atlas Yayınevi, 6. Baskı.

ADIVAR Halide Edib, (1968). **Mev'ut Hüküm**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

ADIVAR Halide Edib, (1984). **Handan**, İstanbul: Atlas Kitabevi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

- AKYÜZ Hüseyin, (1991). **Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma**. İstanbul: MEB Yayınları.
- AKYÜZ Yahya, (2008). **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ali Zeki, (1921). **Alev**, İstanbul: Hilal Matbaası.
- ARSLAN Nur Gürani, (2002). **Türk Edebiyatında Amerika ve Amerikalılar**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2. Baskı.
- AYGÜN Güzide Sabri, (Tarihsiz). **Nedret**, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.
- AYGÜN Güzide Sabri, (Tarihsiz). **Yaban Gülü**, İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.
- BARANER Suat Derviş, (2004). **Hiçbiri**, İstanbul: Doğan Kitap.
- ÇELİK Hüseyin, (2000). **Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ENGİNÜN İnci, (1992). **Mukayeseli Edebiyat**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ENGİNÜN İnci, (2004). **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları**. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERDAL Kelime, (2005). **Halide Edib Adivar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim**. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi).
- GÜNTEKİN Reşat Nuri, (1997). **Çalığışu**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, (1967). **Acı Gülüş (Tebessüm-i Elem)**, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, (1971). **Cadı**, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, (1972). **Son Arzu**, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- HAYDAROĞLU İlknur Polat, (1990). **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KARAY Refik Halit, (2005). **İstanbul'un Bir Yüzü**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- KAVCAR Cahit, (1985). **Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

-
- KOÇER Hasan Ali, (1991). **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi**. İstanbul: MEB Yayınları.
- NİRUN Nihat, (1994). **Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**. Ankara: Atatürk Kültür, Dil Tarih ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ORTAYLI İlber, (2001). **Osmanlı Toplumunda Aile**. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- ÖZKANLI Ali, (2009). “Aile”, <http://somuncubaba.net/pdf/95/aile.pdf>, 13.07.2009.
- SAFA Peyami, (2000), **Sözde Kızlar**, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- SAKAOĞLU Necdet, (1991). **Osmanlı Eğitim Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAYDAM Abdullah, (1999). **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**. Trabzon: Derya Kitabevi.
- TALUERCÜMENT Ekrem, (1922). **Sabir Efendi’nin Gelini**, İstanbul: İkbalkütüphanesi.
- TALUERCÜMENT Ekrem, (1927). **Asrîler**, İstanbul: İkbalkütüphanesi.
- TEK Müfide Ferid, (1918). **Aydemir**, İstanbul: Halk Kütüphanesi Neşriyatı.
- TEKELİ İlhan, (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler”. **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**. İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 2, ss. 465-470
- YAVUZER Haluk, (1982). **Çocuk ve Suç**. Altın Kitaplar Yayınevi.
- YÖRÜKOĞLU Atalay, (1979). “Eğitim ve Özgürlük”. **Türk Dili (Çocuk Yazını)**. Nisan, S. 331, ss. 245-249.